

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»

ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Ernst Hoffman Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμερικῆς — Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός. — Χ. Τζωρτζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Franz Boehm ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Παν. Κανελλόπουλος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδορακόπουλος Καθ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΡΩΝ 41

1935

ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Magistri Eckardi, Opera latina, Lipsiae, in aedibus Felicis
Meiner. MCMXXIV.

Ἡ ἐπιστροφή στὰ κείμενα εἶναι ὁ ἀσφαλέστερος τρόπος γιὰ νὰ διατηρῆ ἕνας λαὸς ἀπόλυτη μνήμη τῆς πνευματικῆς του ἱστορίας. Ὡς πλουσιώτερη ὁμως εἶναι ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ παρόντος ἑνὸς λαοῦ τόσο βαθύτερη εἶναι καὶ ἡ ἐντρυφήση μέσα στὰ κείμενα, τόσο καὶ διεισδυτικώτερη εἶναι ἡ σχέση τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων μὲ τὰ κείμενα τοῦ παρελθόντος. Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὸ βαθμὸ τῆς ἐμβολύνσεως στὰ κείμενα κρίνεται καὶ ὁ βαθμὸς τῆς πνευματικῆς εὐεξίας καὶ τοῦ ἱστορικοῦ βάθους ποὺ ἔχει ἕνας λαός. Εἶναι ἀξίωμα ὅτι γιὰ νὰ ζήσῃ πνευματικῶς ἕνας λαός καὶ ν' ἀναπτύξῃ ἐσωτερικὰ τὸν ἑαυτό του πρέπει νὰ διατηρῆ ἀπόλυτα ζωντανὴ μνήμη γιὰ τὰ νοήματα ποὺ ἔχουν τὰ κείμενα τῆς ἱστορικῆς του ζωῆς. Τὰ κείμενα δὲν μαρτυροῦν μονάχα τί ἦταν κάποτε ἕνας λαός ἀλλὰ καὶ τί μπορεῖ νὰ εἶναι κάθε στιγμὴ τῆς ζωῆς του. Ἰδιαιτέρη ὁμως σημασία γιὰ τὴν πνευματικὴ ἱστορία ἑνὸς λαοῦ ἔχουν τὰ κλασικὰ κείμενα γιατί ἐδῶ μέσα συγκεντρώνεται ἡ πραγματικὴ ἀναπνοὴ τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ· ἐδῶ συσσωρεύεται ὁ πόνος, τὸ πάθος καὶ ὁ λόγος τοῦ ἱστορικοῦ λαοῦ· ἐδῶ ὑπάρχει ὁ λόγος ποὺ δικαιώνει τὴν ὑπαρξὴ τοῦ λαοῦ μέσα στὴν ἱστορία. Τὸ κλασικὸ κείμενο ἔχει περιεχόμενον ἀνεξάντλητο καὶ βάθος ἀπέραντο. Τὸ βάθος αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπόκτημα μονάχα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ὅπου ἀνήκει τὸ κείμενο ἀλλὰ κερδίζεται μὲ τὸν μόχθο τῶν προηγούμενων ἐποχῶν· τὸ κλασικὸ κείμενο προπαρασκευάζεται μὲ αἰώνων πνευματικὴ ἐργασία καὶ ψυχικὸ μόχθο.

Πρὶν ἀπὸ τὸ κλασικὸ κείμενο ὑπάρχει τὸ ἀρχαῖκὸ ποὺ εἶναι ὀγκόλιθος ἀποσπασμένος μὲ γιγάντια δύναμη ἀπὸ παντοδύναμο βράχο. Προϋποθέτουν λοιπὸν τὰ κλασικὰ κείμενα τὰ ἀρχαῖκά. Ἄν τὰ κλασικὰ εἶναι τὰ ὀλόνοιχτα ἄνθη, τὰ ἀρχαῖκά εἶναι τὰ κατὰκλειστα μπουμπούκια τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς ἑνὸς λαοῦ. Τὰ ἀρχαῖκά κείμενα—ὅπως καὶ ἔλα τὰ ἀρχαῖκά μνημεῖα—ἔχουν σπερματικὰ μέσα τους ὅλη τὴν μεταγενέστερη ἀνάπτυξη, ὅλο τὸ περιεχόμενον τῶν μεταγενέστερων μορφῶν, ὅλη τὴν πολύκλαδον ἐξέλιξιν τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἑνὸς λαοῦ. Ἀπὸ τὰ πρῶτα κείμενα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλοσοφίας εἰκάζει κανεὶς τί μέλλει ν' ἀκολουθήσῃ εἶναι τὰ προμηνύματα ἑνὸς πνευματικοῦ ὄργασμοῦ. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς ἐγίνε καὶ στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Γερμανίας. Τὰ πρῶτα φιλοσοφικὰ ἔργα τῶν Γερμανῶν, ποὺ ἀνήκουν στὸ τέλος τοῦ

Μεσαίωνος και στην αρχή της 'Αναγεννήσεως, περιέχουν μικροκοσμικά ὅλη τὴν πολυσύνθετη φιλοσοφικὴ ζωὴ τῶν ἐπομένων αἰώνων, καὶ κυρίως τὸν μακρόκοσμο τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ. Ἀλλὰ τότε μονάχα κατανοεῖ κανεὶς ἀληθινὰ τὴν φιλοσοφικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ ἑνὸς λαοῦ ἔταν τὴν παρακολουθεῖ γενεσιουργικὰ ὡς τὰ πρῶτα σπέρματά της· τότε φθάνει στὶς ἀρχὰς καὶ τὶς πηγὰς της.

Ἡ φιλοσοφικὴ ζωὴ τῆς Γερμανίας ἔχει τὶς πρῶτες της ἀρχὰς σὲ δύο μεγάλους ἀρχαίκοις στοχαστάς, πού ὁ ἓνας εἶναι ἀκόμα βυθισμένος στὸν Μεσαίωνα, ὁ δὲ ἄλλος ἀνοίγει τὸν δρόμο τῆς 'Αναγεννήσεως. Ὁ Δομινικανὸς μοναχὸς Ἰωάννης Meister Eckhart (1260—1327), ὁ στοχαστικώτερος ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς μυστικούς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἶναι ἐκεῖνος πού ἐμύησε τοὺς Γερμανοὺς στὰ νοήματα τῆς Μεταφυσικῆς καὶ τῆς Μυστικῆς. Ὁ ἐπίσκοπος Νικόλαος Kusanus (1401—1464), γνώστης καὶ τῆς ἑλληνικῆς, εἶναι ἐκεῖνος πού πρῶτος ἀπόκοψε τοὺς Γερμανοὺς ἀπὸ τὴν μαθητεία των στὸ λατινικὸ καὶ καθολικὸ πνεῦμα, καὶ συνέλαβε, ἐθέλιωσε καὶ ἀνέπτυξε τὶς ἔννοιες πού ἀποτελέσαν ὕστερα τὴν πνευματικὴ κληρονομία τῆς γερμανικῆς ψυχῆς· γιὰ τὸν Kusanus ἀρχίζει ἓνας δρόμος πού προχωρεῖ στὸν Leibniz καὶ φθάνει ὡς τὸν Ἐγελό. Γιὰ τὸν λόγον αὐτὸν εἶναι πολὺ φυσικὸ ὅτι τὰ τελευταῖα χρόνια ξανάρχισε νὰ ἐνδιαφέρεται ἡ Γερμανία γιὰ τὰ κείμενα τῶν δύο αὐτῶν θεμελιωτῶν τῆς πνευματικῆς καὶ ἰδιαίτερα τῆς φιλοσοφικῆς τῆς ζωῆς. Στὴν ἐποχῆ τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ ἦταν ἐπίσης ζωηρότατο τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς δύο αὐτοὺς ἀρχαίκοις στοχαστάς. Ὁ Ἐγελός, παρακινούμενος ἀπὸ τὸν Franz von Baader, ἀνακάλυψε ὅτι ὅλη του ἡ φιλοσοφία ἦταν προσχηματισμένη μέσα στὴ Μεταφυσικὴ «τοῦ Δομινικανοῦ Μοναχοῦ», τοῦ Ἰωάννου Eckhart. Τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς πρῶτους αὐτοὺς μύστας τοῦ Γερμανικοῦ στοχασμοῦ εἶναι σήμερα ριζικόν, γιὰ τὸν συνδέεται μὲ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἐκδοσὴ τῶν σωζομένων ἔργων τῶν δύο τούτων γερμανικῶν τέκνων τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Μετὰ τὴν ἐκδοσὴ τῶν λατινικῶν ἔργων τοῦ Kusanus, πού ἔκαμεν ἡ Ἀκαδημία τῆς Χαϊδελβέργης ἰδοὺ ὅτι τώρα ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος τοῦ Felix Meiner στὴ Λειψία προβαίνει στὴν ὀλοκληρωτικὴ ἐκδοσὴ τῶν λατινικῶν ἔργων τοῦ Ἰωάννου Meister Eckhart.

Ἡ ἀφετηρία τῆς μεταφυσικῆς τοῦ μεγάλου τούτου μοναχοῦ καὶ διδασκάλου τῆς φτώχειας εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ πνευματικὴ πείρα. Τέρμα τῆς μεταφυσικῆς του εἶναι ἡ μυστικὴ ἔνωση τῆς ψυχῆς μὲ τὴν θεότητα. Ἄν καὶ δὲν ὑπάρχει καμμιά ἄμεση ἐξάρτηση τοῦ Eckhart ἀπὸ τὸν Πλωτῖνο, ὅμως ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς μεταφυσικῆς καὶ τῶν δύο εἶναι ὁ ἴδιος· νὰ χωρίσουν τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα, νὰ τὴν ἐξοικειώσουν μὲ τὸ θεὸ καὶ νὰ τὴν διδάξουν νὰ σβύσῃ ἀπὸ μέσα της κάθε ἀπλῶς ἀτομικόν, ἀπλῶς ὑποκειμενικόν.

Ἡ στροφὴ τοῦ πνεύματος πρὸς τὰ μέσα, ἡ ἐσωτερικὴ αὐτεπισκόπηση, πού εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ κυριώτερα γνωρίσματα τῆς γερμανικῆς ψυχῆς, παρουσιάζεται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ καὶ σ' ὅλη τὴν καθαρότητά

της Ἡ μυστική ἀναφορὰ τῆς ψυχῆς στὸν ἑαυτὸ της, ἡ αὐτοθεώρηση, ποὺ ἀποτελεσε ὑστερώτερα τὸ κατώρθωμα τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος, ἀρχίζει μὲ τὸν στοχασμὸ τοῦ Eckhart. Μὲ τὴ στροφή αὐτὴ πρὸς τὸν ἑαυτὸ της καὶ τὴ θυσία κάθε ἀπλῶς ἀτομικοῦ στοιχείου γνωρίζει ἡ ψυχὴ τὴν πνευματικὴ πραγματικότητα, ἔρχεται σὲ ἀληθινὴ σχέση μ' ἐκεῖνο ποὺ ὑπάρχει πραγματικὰ καὶ γι' αὐτὸ ξαναγεννιέται. Ἔργο τῆς ψυχῆς εἶναι ν' ἀνακαλύψῃ τὴν πνευματικὴ πραγματικότητα, γιατί μονάχα ἐφ' ὅσον κατορθώσῃ τοῦτο μπορεῖ νὰ φθάσῃ στὴν μυστικὴ ἔνωση μὲ τὸν ἑαυτὸ της καὶ μὲ τὴ θεότητα. Στὸ βυθὸ τοῦ ἑαυτοῦ της πρέπει νὰ σκύψῃ ἡ ψυχὴ. Ἐκεῖ ὑπάρχει τὸ πλήρωμα, ἐκεῖ γεμίζει ἡ ψυχὴ ἀπὸ ἀγάπη ἢ μᾶλλον γίνεται ἡ ἴδια ὄλο ἀγάπη. Ἐκεῖ χάνει ἡ ψυχὴ τὴν ἀπλὴ τῆς ἀτομικότητας: «κι' ὅταν ἡ ἀτομικότητα σβύσει, καταργηθεῖ, τότε ὑπάρχει τὸ μηδέν». Τὸ μηδέν ὅμως τοῦτο ὄχι μόνον δὲν εἶναι ἓνα ἀπλὸ τίποτε ἀλλὰ εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου, ἡ ἴδια ἡ θεότητα. Στὸ βυθὸ τῆς ψυχῆς ἀρχίζει ὁ κόσμος, ἐκεῖ θὰ συναντηθῆς μὲ τὴ θεότητα, ἐκεῖ μέσα θὰ γίνῃς ὄλος ἀγάπη, θὰ πληρωθῆς μὲ ἀνείπωτη εὐδαιμονία, ἐκεῖ ὑπάρχει ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, τῆς πνευματικῆς πραγματικότητας.

Ὁ δρόμος αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια στὸ βυθὸ εἶναι δρόμος ἀπὸ τὸ ἀτομικὸ, γήϊνο, πεπαρασμένο στὸ ἀπλὸ, στὸ ἀγαθὸ, στὴν καλωσύνη, στὴν ἴδια τὴ θεότητα. Ἔτσι βλέπομε ὅτι ἂν καὶ ἀρχίζει ὁ στοχασμὸς τοῦ Eckhart ἀπὸ τὴν πνευματικὴ πείρα, ἀπὸ τὸ ἀτομικὸ φανέρωμα τοῦ πνεύματος, γίνεται ἀμέσως θεοκεντρικὸς. Ἡ ἀνθρωποκεντρικὴ ἀφετηρία ἔχει ἀξία ἐπαγωγικὴ: ἀρχίζει ὁ στοχασμὸς ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ πείρα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ νὰ καταλήξῃ στὴν πείρα καὶ τὴ γνώση τοῦ θεοῦ. Ὁ Eckhart συνεχίζει μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τὴ σκέψη τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκυϊνάτη καὶ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου. Μεταγγίζει τὰ νοήματα ἐκείνων μέσα στὴν γερμανικὴ ψυχὴ, τὴν παιδεύει μὲ τὸ σύστημα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, τὴν μαθαίνει νὰ πάσχῃ, νὰ ἀγωνίζεται γιὰ τὴ σωτηρία της. Καὶ μ' αὐτὸ θέτει ταυτόχρονα καὶ τὰ θεμελιακὰ προβλήματα ποὺ θὰ πιέζουν γιὰ αἰῶνες τὴν γερμανικὴ ψυχὴ ὡς ποὺ νὰ τὰ λύσῃ, γιατί ἡ λύση θὰ βραδύνη πολὺ, θὰ περάσουν πέντε αἰῶνες ὡς ποὺ νάρθῃ ὁ Ἐγγελοσ.

Τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα φθάνει στὸν προσρισμὸ του μονάχα ἅμα ὑψωθεῖ στὴν γενικότητα, ἅμα συμπέσει μὲ τὸ γενικὸ πνεῦμα, χωρὶς ὅμως νὰ χάσῃ καὶ τὴν ἰδιοτυπία του: χωρὶς νὰ χάσῃ τὴ μορφή τοῦ προσώπου: νὰ σβύσῃ ὡς ἄτομο, ὄχι ὅμως ὡς πρόσωπο. Τὸ πρόσωπο εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴν ἔννοια τοῦ καθαροῦ λόγου, τοῦ ἀπολύτου πνεύματος. Ὁ ἀνθρώπος σώζεται, ἔτσι διδάσκει ὁ Eckhart, ὅταν πάρει τὸν δρόμο τοῦ λόγου, ὅταν φθάσῃ στὴν ὑπόστασι τὴν πρωταρχικὴ τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἀρχὴ εἶναι ὁ βυθὸς τῆς ψυχῆς, αὐτὸς εἶναι καὶ ἀρχὴ τοῦ λόγου. Τὸ εἶναι ἔρχεται ὑστερα ἀπὸ τὸ λόγο, κι' ὁ λόγος ὑστερα ἀπὸ τὸν ἀφατο βυθὸ τοῦ κόσμου.

Σχηματικὰ θὰ μπορούσαμε νὰ διατυπώσωμε σὲ τέσσερους βασικῶς

δρισμούς τὴν Μεταφυσικὴν τοῦ Eckhart· α) πραγματικὴ ὑπόστασις εἶναι ὁ βυθός, ἡ ἀρχὴ τῆς ψυχῆς, ἡ ρίζα τοῦ ἐγώ. Ὁ βυθός αὐτός εἶναι ἄγνωστος καὶ ἀγνώριστος, ἀλλὰ καὶ ἄμορφος. Ἄν ἀποπειραθῆς νὰ τὸν ὀρίσῃς μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἄλλων δὲν θὰ τὸ ἐπιτύχῃς· γι' αὐτὸ καλύτερα εἶναι νὰ εἰπῆς ὅτι ὁ βυθός τῆς ψυχῆς εἶναι τὸ μηδέν, νάχῃς ὅμως κατὰ νοῦν ὅτι τὸ μηδέν αὐτὸ δὲν εἶναι μονάχα ἀρνητικὴ ἀλλὰ καὶ θετικὴ ἔννοια· ἀρνητικὴ ὡς πρὸς τὰ ἄλλα, καὶ θετικὴ ὡς πρὸς τὸν ἑαυτό του. β) Ἡ ὑπόστασις αὐτὴ τῆς ψυχῆς παρουσιάζεται μονάχα μὲ τὸν λόγον, τὸ dicere. Μὲ τὸν λόγον γνωρίζει ἡ ψυχὴ τὸν ἑαυτό της, μὲ τὸν λόγον γνωρίζεται κι' ἀπὸ τοὺς ἄλλους· ὁ λόγος γνωρίζει καὶ γνωρίζεται· ὁ λόγος φανερώνεται ὅμως μὲ μιὰ δημιουργικὴ ἐνέργεια τῆς ἀρχῆς τῆς ψυχῆς· προκύπτει ὁ λόγος ἔξαφνα, ἀπότομα, χωρὶς νὰ μεσολαβήσῃ τίποτε· αὐτὴ εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος». γ) Ἡ δημιουργικὴ αὐτὴ ἐνέργεια ποὺ θέτει ἔξαφνα τὸν λόγον, ποὺ προβάλλει τὸν λόγον, γίνεται προσιτὴ στὸ στοχασμό· δηλαδὴ ὁ λόγος γυρίζει πίσω καὶ βλέπει τὴν ἀρχὴν του· βλέπει ὅτι προκύπτει ἀπότομα ἀπὸ μιὰ δημιουργικὴ ἐνέργεια, ἀπὸ ἓνα actus purus· ἔτσι γίνεται ὁ λόγος· αὐτοσυνείδηση, ἐνέργεια ποὺ ἀναφέρεται συνειδητὰ στὸν ἑαυτό της. δ) Ἀπὸ τὴ γνώση καὶ τὴ κατανόηση αὐτῆς τῆς δημιουργικῆς ἐνέργειας, ἀπὸ τὸ γνωστικὸ καὶ νοητικὸ ἀντίκρουσμα αὐτοῦ τοῦ λογικοῦ γίγνεσθαι ξεπηδάει ἡ χαρὰ γιὰ τὴ δημιουργίαν, ἡ πνευματικὴ εὐδαιμονία γιὰ ὅ,τι γίνεται, ἡ felicitas ποὺ εἶναι αὐταγάπη καὶ θέλησις μαζί.

Πέρα ἀπ' αὐτὴ τὴ διαδικασίαν τοῦ λόγου καὶ τῆς πνευματικῆς εὐδαιμονίας ποὺ εἶναι παρακόλουθη τῆς δημιουργίας τοῦ λόγου, ὑπάρχει ἡ ὑπόστασις τῆς ψυχῆς, ἡ ἀρχὴ ποὺ δὲν τὴν ἀγγίζει τίποτε· οὔτε αὐτός ὁ λόγος ἂν καὶ πηδάει ἔξαφνα ἀπ' τὸ βυθὸς της. Ὑπάρχει μονάχα μιὰ μυστικὴ κι' ἀνείπωτη προσπάθεια τῆς ἀρχῆς, ἓνα δύθισμα ὡς τὸ βυθὸ ἄφωνο κι' ἄρρητο. Ἄμα ἐγγίζει κανεὶς τὸ βυθὸ τῆς ψυχῆς ἀγγίζει μαζί καὶ τὸ βυθὸ τοῦ κόσμου, ἀγγίζει τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου· ἐνώνεται μὲ τὴν θεότητα, τότε σβύνει μέσα του κάθε τάση καὶ κατασιγάζει κάθε λόγος. Μὲ ἄλλα λόγια ἡ Μεταφυσικὴ τοῦ Eckhart στρέφεται γύρω ἀπὸ τρεῖς μεγάλες ιδέες τῆς μεσαιωνικῆς Μεταφυσικῆς, τὴν ιδέα τοῦ θεοῦ, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ κόσμου, ποὺ εἶναι καὶ οἱ θεμελιακὲς ιδέες τῆς νεώτερης φιλοσοφίας. Οἱ ιδέες εἶναι οἱ ἴδιες καὶ στὸν Μεσαίωνα καὶ στὴν νεώτερη ἐποχὴ· τὰ προβλήματα τῆς μεταφυσικῆς τὰ ἴδια, ἀλλὰ τὸ ἀντίκρουσμά των, ἡ ἑρμηνεία των εἶναι διαφορετικὴ· ἐκεῖνο ποὺ εἶναι διαφορετικὸ εἶναι τὸ δούλεμα τῶν ιδεῶν.

Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Eckhart διατυπώνει τρεῖς ιδέες του εἶναι ἐλεύθερος καὶ πολλὰ φορὲς παράδοξος, ἂν καὶ ὁ ἴδιος ὁ φιλόσοφος εἶναι παιδευμένος καὶ χειρίζεται ὅλα τὰ σύνεργα τῆς σχολῆς. Ἡ διαλεκτικὴ του δύναμις εἶναι σημαντικὴ καὶ ἀποτελεῖ κι' αὐτὴ ἓνα προμήνυμα τῆς διαλεκτικῆς τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ. Ὁ βαρὺς λόγος τῶν Γερμανῶν προδιαγράφεται ἀπὸ τώρα· ἐπίσης καὶ ἡ καταγωγὴ τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος εἶναι καὶ τώρα καὶ ὕστερα ταπεινὴ· ὅλοι οἱ μεγάλοι Γερμα-

νοί φιλόσοφοι έχουν ταπεινή την καταγωγή· αντίθετα πρὸς τὴν εὐγένεια τοῦ λατινικοῦ πνεύματος καὶ τὴν λεπτοφυᾶ διατύπωσίν του, τὸ γερμανικὸ πνεῦμα ἔρχεται μὲ μιὰ στοιχειώδη ὄρμη ἀπὸ τὸ βυθὸ τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ, προκύπτει ὡς δύναμη φυσική, καὶ ἐκφράζεται μὲ κάποια βιαιότητα ποὺ ἐνθουμίζει φυσικὰ φαινόμενα.

Ὁ Eckhart ἀνήκει πνευματικὰ στὸν Μεσαίωνα, γιατί ἂν καὶ ὁ ἴδιος, ὅπως καὶ ὁ σύγχρονός του ὁ Δάντης, εἶναι ἰσχυρότατη προσωπικότητα, ὅμως ζητάει κι' αὐτὸς τὴν γενικότητα κατὰ τὸ αἶτημα τοῦ μεσαιωνικοῦ πνεύματος, τὴν γενικότητα ἐκείνη ὅπου ἡ προσωπικότητα σβύνει, χάνεται καὶ γίνεται δούλη τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος ὅπως τὸ ὀρίζει τὸ δόγμα κι' ἡ ἀποκρυσταλλωμένη παράδοση. Μονάχα ὁ μεναγεφέστερος κατὰ ἓνα σχεδὸν αἰῶνα Νικόλαος Kusanus ἔθεσε τὴν προσωπικότητα ὡς ἀπόλυτη ἀξία καὶ κατέρριψε πρῶτος αὐτὸς τὴν ὑπερβατικὴν γενικότητα τοῦ μεσαιωνικοῦ πνεύματος. Ὁ Kusanus συνένωσε πραγματικὰ τὸν κόσμον μὲ τὴν θεότητα. Αὐτὸς πρῶτος ἔθεσε τὴν ἀτομικότητα ὡς συναίρεση ἰδιότυπη τοῦ κόσμου ὅλου. Γι' αὐτὸ εἶναι ὁ Kusanus ὁ ἥρωας τῆς νεώτερης φιλοσοφίας. Ἄν ὁ Eckhart εἶναι τὸ σημεῖο ὅπου διεσταυρώνεται τὸ μεσαιωνικὸ μὲ τὸ νεώτερον πνεῦμα, ὁ Kusanus εἶναι τὸ σημεῖο ὅπου ἀνατέλλει τὸ νεώτερον πνεῦμα. Ἡ σχέση ὅμως μεταξύ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου εἶναι στενώτατη· γι' αὐτὸ ἡ κατανόηση τοῦ Kusanus δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ χωρὶς τὴν κατανόηση τοῦ Eckhart.

Ἦταν λοιπὸν μιὰ ἐπιστημονικὴ ἀνάγκη νὰ ἐκδοθοῦν τὰ λατινικὰ ἔργα τοῦ Eckhart ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴν τῶν ἔργων τοῦ Kusanus. Πρῶτος ὁ H. Denifle εὗρηκε κατὰ τὸ 1880 στὴν Erfurt ἓνα σημαντικὸ μέρος ἀπὸ τὰ λατινικὰ συγγράμματα τοῦ μεγάλου Δομινικανοῦ μοναχοῦ· ἔκτοτε ἔγιναν μεμονωμένες μονάχα ἐκδόσεις καὶ μόλις τώρα γίνεται δυνατόν, χάρις στὴν προσπάθεια δυὸ διακεκριμένων ἐρευνητῶν τοῦ Eckhart, τοῦ Raymond Klibansky καὶ τοῦ μοναχοῦ Gabriel Théry, προέδρου τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἱστορικοῦ ἰδρύματος τῶν Δομινικανῶν στὴ Ρώμη, νὰ ἐκδοθοῦν ὅλα τὰ μέχρι τώρα εὑρεθέντα λατινικὰ συγγράμματα τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ μυστικοῦ.

Χωρὶς τὰ λατινικὰ ἔργα εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνῃ ἡ πραγματικὴ κατανόηση τῆς μεταφυσικῆς καὶ τῆς μυστικῆς τοῦ Eckhart, διότι τὰ λατινικὰ ἔργα ἀποτελοῦν τὰ $\frac{9}{10}$ περίπου τοῦ ὅλου ἔργου. Ἐκτὸς αὐτοῦ εἶναι πολὺ φυσικὸ μέσα στὰ λατινικὰ ἔργα νὰ ὑπάρχει τὸ πραγματικὸ νόημα τῆς Μεταφυσικῆς τοῦ λατινομαθημένου Γερμανοῦ μοναχοῦ, διότι ἡ γερμανικὴ γλῶσσα ἦταν ἀκόμα τότε ἀνίκανη νὰ βαστάξῃ τὰ φιλοσοφικὰ νοήματα, καὶ νὰ χωρέσῃ ὅλο τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· ἐνῶ τὰ λατινικὰ ἦταν προσφορώτατη γλῶσσα.

Ὁ Eckhart ἀρχίζει τὴν σταδιοδρομίαν του κατὰ τὶς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνα. Ἐκδίδει στὸ Παρίσι τὸ 1302 τὶς πρῶτες του «θέσεις», ποὺ εὐρέθησαν ἀπὸ τοὺς Longpré καὶ Grabmann, καὶ στὰ 1311 ἄλλες «θέσεις» ποὺ σώζονται μονάχα ἀποσπασματικά. Ἀπὸ τὸ 1311 σχημα-

τίζεται τὸ κύριο φιλοσοφικὸ ἔργο τοῦ Ε. τὸ opus tripartitum. Τὰ 2/3 τοῦ ὅλου ἔχουν χαθεῖ. Ὁ ἴδιος δὲ Ε. τὸ χαρακτηρίζει ὡς τὸ κύριο φιλοσοφικὸ του ἔργο. Τὸ ἔργο τοῦτο εἶναι μιὰ «φυσικὴ θεολογία» ποὺ θέλει νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν Ἀγία Γραφή *rationibus naturalibus*.

Ἀπὸ τὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἔργου, ἀπὸ τὸ opus propositionum σώζεται καὶ ἔχει ἐκδοθεῖ μονάχα τὸ προοίμιο ποὺ τῶρα στὴν ἐκδοσὴ τοῦ Felix Meiner ἐκδίδεται ὡς δεύτερος τόμος. Τὸ πρῶτο μέρος ἐπραγματεύονταν γιὰ τὶς γενικὲς ἀρχές τῆς Μεταφυσικῆς τοῦ Eckhart, γιὰ τὸ εἶναι, τὴν ἐνότητα, τὴν ἀλήθεια, τὴν ἀγαθότητα, τὴν ἀγάπη, τὴν δικαιοσύνη, τὴν ὁλότητα, τὸ γενικὸ, τὸ ἄνω, τὸ πρῶτο, τὴν ἰδέα, καὶ γιὰ τὰ ἀντίθετά των. Ἄν ἐσώζονταν τὸ μέρος τοῦτο θὰ ἔλιπαν ὅλες οἱ διχογνωμίες γιὰ τὸ νόημα τῆς Μεταφυσικῆς τοῦ Ε. γιὰτὶ ἐδῶ μέσα ἐθέτονταν οἱ θεωρητικὲς βάσεις τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος.

Τὸ δεύτερο μέρος τοῦ ἔργου, τὸ opus quaestionum, περιεῖχε διαλεγμένα ζητήματα ἀπὸ τὴν Summa τοῦ Ἀκυϊνάτη καὶ ἔχει ἐπίσης χαθεῖ.

Τὸ τρίτο μέρος, τὸ opus expositionum, διασώθηκε σχεδὸν ὅλο, καὶ περιέχει σχόλια στὴ Γένεση, στὴν Ἑξοδο, στὸ βιβλίο τῆς Σοφίας καὶ κυρίως στὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον. Ἐδῶ μέσα περιέχεται διεξοδικὴ ἀνάπτυξη τῶν ἀρχῶν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Eckhart καὶ γι' αὐτὸ τὰ σχόλια στὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον θεωροῦνται ὡς τὸ σημαντικώτερο μέρος τοῦ ὅλου τρίτου μέρους. Ἐπειτα σώζονται ἀκόμα λατινικὲς ὁμιλίες τοῦ Ε. ἀποσπάσματα ἄλλων ἔργων καὶ ἡ ἀπολογία του. Τὸ γεγονὸς ὅτι συνεργάζονται γιὰ τὴν ἐκδοσὴ δυὸ τόσον διακεκριμένοι λόγιοι καὶ ὅτι ἀνέλαβε τὴν ἐκδοσὴ ὁ οἶκος τοῦ Felix Meiner πείθει ὅτι τὸ ὅλον ἔργον θὰ ἔχει μόνιμη σημασία. Ἄν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὰ πρῶτα τεύχη μπορεῖ μὲ βεβαιότητα νὰ εἰπῇ ὅτι ἡ ἐκδοσὴ εἶναι κλασικὴ· θὰ μείνῃ ὡς ἡ ὀριστικὴ ἐκδοσὴ τῶν κειμένων τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ μοναχοῦ καὶ μεταφυσικοῦ.

Ἀθῆναι, 1985.

Ι. Θεοδωρακόπουλος